

ΜΑΞΙΜΟΣ Ο ΓΡΑΙΚΟΣ (1470 - 1556)
ΚΑΙ ΑΘΑΝΑΣΙΟΣ ΠΑΤΕΛΛΑΡΟΣ (1597 - 1654)

Δύο έλληνικαί προσωπικότητες παιδευθεΐσαι έν 'Ιταλία
καί τιμώμεναι ώς "Άγιοι έν Ρωσία.*

Υ Π Ο
ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥ Κ. ΠΑΠΟΥΓΑΙΔΗ

1. 'Ο 'Αγιορείτης μοναχός Μάξιμος ή Βατοπεδινός ή «'Ελλην» ή Γραικός (1470-1556), ό «φωτιστής τών Ρώσων», ταυτίζεται υπό τών βιογράφων αυτού¹ μετά τού έμφανισθέντος έν "Άρτη, Κερκύρα και 'Ιταλία (κατά κόσμον) Μιχαήλ Τριβώλη έν "Άθω δέ (μοναχοῦ) Μαξίμου Τριβόλη².

'Ο Μάξιμος μετέβη πρὸς σπουδὰς εἰς 'Ιταλίαν. Οὗτος ἐπαιδευθῆ εἰς Βενετίαν, ἔνθα ἠκροάσατο τοῦ 'Ιανοῦ Λασκάρεως, εἰς τὸ Πανεπιστήμιον τῆς Παδοῦσης, ἔνθα ἠκροάσατο τοῦ Νικολάου (Λαονίκου) Τομαίου, εἰς Φερράραν, εἰς Φλωρεντίαν, εἰς Μιλᾶνον, ἔνθα ἠκροάσατο τοῦ Λαονίκου Χαλκοκονδύλη και τοῦ Κωνσταντίνου Λασκάρεως, τέλος δὲ ἐκ νέου εἰς Βενετίαν.

'Ο Μάξιμος ὑπῆρξε λάτρης τοῦ φιλοσοφικοῦ ρεύματος τῆς 'Αναγεννήσεως

* 'Ανακοίνωσις γενομένη εἰς τὸ «'Ιστορικὸν Διεκκλησιαστικὸν Συνέδριον» έν Μπάρι (30 'Απρ. - 4 Μαΐου 1969).

1. Συνοπτικὴν βιβλιογραφίαν περὶ Μαξίμου τοῦ Γραικοῦ δρα: α) V.S. I k o n i k o f f, Maxim Grec i ego vremja, Kiev 1915. β) E. D e n i s s o f f, Maxime Grec et l' Occident. Contribution à l' histoire de la pensée religieuse et philosophique de Michel Trivolis, Paris—Louvain 1943. [Πρβλ. κριτικὴν ὑπὸ A. I. K l i b a n o f f, K Izou-tsenijou bioqraphij i literatournago nasledija Maxima Greca, «Vizantijskij Vremjenik» Μόσχα XIV1 (958) 148-174]. γ) Γρ. Π α π α μ ι χ α ή λ, Μάξιμος ό Γραικός ό πρώτος φωτιστής τών Ρώσων, 'Αθήναι 1951, ἔνθα και ή σχετικὴ βιβλιογραφία. σσ. 513-531. δ) B. S c h u l t z e (S.J), Maksim Grek als Theologe (O.C.H. A., 167), Roma 1968. [Πρβλ. κριτικὴν ὑπὸ I. Ορ. Κ α λ ο γ ή ρ ο υ, Περί τήν ὑπὸ τοῦ Bernhard Schultze, S. J. κριτικὴν ἐξέτασιν Μαξίμου τοῦ Γραικοῦ ὡς Θεολόγου (ἀνάτυπον 'Επιστημονικῆς 'Επετηρίδος Θεολογικῆς Σχολῆς 'Αριστοτελείου Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης, τόμος ΙΑ') Θεσσαλονίκη 1966]. ε) Π. Κ α ν ε λ λ ο π ο ὑ λ ο υ, 'Ιστορία τοῦ Εὐρωπαϊκοῦ πνεύματος, μέρος δεύτερο, τεῦχος α', 'Αθήναι 1968, σσ. 90-131.

2. 'Ο συγγραφεὺς τῆς παρούσης ανακοινώσεως κατέχει ἐπιστολὴν τοῦ ἀειμνήστου σλαβολόγου, καθηγητοῦ Μιχαήλ Θ. Λάσκαρι (1903-1965) ἀπὸ 6.11.61, εἰς τὴν ὅποιαν ό ἀποστολεύς, ὅταν ό παραλήπτης ἐζήτησε συμβουλὰς και πληροφορίας περὶ Μαξίμου τοῦ Γραικοῦ ἔγραφε: «...σάν Κερκυραῖον με κολακεύει βέβαια ή ταῦτισίς του με τὸν Μιχαήλ Τριβώλην ἀλλὰ θεωρῶ ταύτην ἀπίθανον...»

(Humanismus)³, καίτοι ὁ Α. Ι. Klibanoff, κρίνων τὸν V.S. Ikonikoff, ἀναφέρει ὅτι ἐν Ρωσίᾳ ὁ Μάξιμος ἐπολέμησε τὴν κλασσικὴν παιδείαν⁴. Ὁ B. Schultze ὁμιλεῖ περὶ ἀμφιταλαντεύσεως Μαξίμου τοῦ Γραικοῦ⁵ καὶ ὁ κρίνων τὸ ἔργον τοῦ B. Schultze, Ἰ. Καλογήρου, ὁμιλεῖ περὶ δύο φιλοσοφιῶν παρὰ τῷ Μαξίμῳ⁶. Ὅσον καὶ ἂν ἀληθεύουν αἱ ἀνωτέρω θέσεις, εἶναι γεγονός ὅτι τὰ δύο πλαίσια εἰς τὰ ὁποῖα ἔζησε καὶ ἔδρασε Μάξιμος ὁ Γραικός (Ἰταλία-Ρωσία) ἦσαν διαφορετικὰ καὶ ἐπόμενον ἦτο νὰ σημειωθῇ ποιά τις στροφή αὐτοῦ ἐκ τῆς ἀνθρωπιστικῆς θέσεως τῆς Ἀναγεννήσεως (Ἰταλία) εἰς τὸν συντηρητισμὸν καὶ τὴν πολεμικὴν κατὰ τῆς κλασσικῆς παιδείας (Ρωσία)⁷.

Μάξιμος ὁ Γραικός δὲν ἔδρασε εἰς τὴν πατρίδα αὐτοῦ, τὴν Ἑλλάδα, εἰμὴ περὶ τὰ 10 ἔτη, ὅπου παρέμεινε ὡς μοναχὸς τῆς Ἱ. Μονῆς Βατοπεδίου τοῦ Ἀγίου Ὁρους.

Κατὰ παράκλησιν τοῦ μεγάλου δουκὸς Βασιλείου Ἰβάνοβιτς, ἀπεστάλη τῷ 1518 εἰς τὴν Ρωσίαν πρὸς μετάφρασιν τοῦ Ψ α λ τ η ρ ί ο υ, ἀλλ' ὅτε ἀπεπεράτωσε, μετὰ ἓν καὶ ἥμισυ ἔτος, τὴν ἐργασίαν αὐτοῦ, ἐκρατήθη ὑπὸ τοῦ Τσάρου πρὸς διόρθωσιν καὶ τῶν λοιπῶν λειτουργικῶν βιβλίων. Ἐκ τούτου καθίσταται ὁ πρόδρομος τοῦ Πατριάρχου Νίκωνος. Ἐνεπλάκη εἰς τὰς ἐσωτερικὰς διαμάχας καὶ εἰς ποικίλα ζητήματα τῆς Ρωσικῆς Ἐκκλησίας, διότι, ἐπιθυμῶν νὰ κατηχήσῃ τὸ περιβάλλον αὐτοῦ ἐπὶ πολλαπλῶν θεμάτων πίστεως καὶ τάξεως ἐν τῇ Ὀρθοδοξίᾳ τῆς Ρωσίας, ἄτινα τὴν ἐποχὴν ἐκείνην ἐσφαλμένως ἐπιστεῦντο, κατηγορεῖται ὑπὸ τοῦ Μητροπολίτου Μόσχας Δανιὴλ ὡς αἰρετικὸς καὶ ἐπικίνδυνος. Κατεδικάσθη ὑπὸ δύο συνόδων, τῶν ἐτῶν 1525 καὶ 1551⁸. Μάξιμος ὁ Γραικός ἐξηναγκάσθη νὰ διαβίωσῃ ἐν Ρωσίᾳ ἐπὶ 37 ἔτη, ἐκ τῶν ὁποίων τὰ 26 ἐγκάθειρτος.

Ἐν τῇ φυλακῇ συγγράφει καὶ νουθετεῖ. Συνηγορεῖ ὑπὲρ τῆς ἀνάγκης τῆς ἀπελευθερώσεως τοῦ Ἑλληνικοῦ Γένους, ὑπὲρ τοῦ συκοφαντουμένου Οἴκου-

3. Ὑπὸ τῶν βιογράφων αὐτοῦ ἀναφέρεται ὅτι ὑπῆρξε μάρτυς καὶ τοῦ τραγικοῦ τέλους τοῦ Σαβοναρόλα.

4. Α. Ι. Klibanoff, μνημ. ἔργον. Πρβλ. καὶ Κ. Κ. Παπουλίδη, Δύο χειρόγραφα Μαξίμου τοῦ Γραικοῦ, «Ἀπόστολος Ἀνδρέας» (Κωνσταντινουπόλεως), 31.5.1961 καὶ Τοῦ αὐτοῦ, Ἀγνωστα ἔργα Μαξίμου τοῦ Γραικοῦ (ἀνάτυπον ἐκ τοῦ περιοδικοῦ «Γρηγόριος ὁ Παλαμᾶς» ἔτους 1966), Θεσσαλονίκη 1966.

5. B. Schultze, μνημ. ἔργον, σσ. 224-231.

6. Ι. Ορ. Καλογήρου, μνημ. ἔργον, σσ. 20-26.

7. Ἄχρι τίνος βαθμοῦ ὁ Μάξιμος διὰ τῶν ἐν Ἰταλίᾳ μακρῶν καὶ εὐρείων σπουδῶν του κατέστη τέλειος ἐπιστήμων οὐδὲν δυνάμεθα νὰ εἴπωμεν θετικόν, διότι παρ' ἡμῶν ἐν Ρωσίᾳ ἡ φιλολογικὴ καὶ φιλοσοφικὴ αὐτοῦ μόρφωσις παρέμεινε ὑπὸ τὸν μόδιον, μὴ εὐρούσα τὴν εὐκαιρίαν ἢ κατάλληλον ἔδαφος νὰ ἐκδηλωθῇ» (E. Goloubinskij, Istorija Rous-skoj Tserkvi, τομ. Β' τμ. 1, Μόσχα 1900, σ. 671, παρὰ Γρ. Παπαμιχαήλ, μνημ. ἔργον σ. 441).

8. Πρόκειται περὶ τῆς γνωστῆς συνόδου τῶν 100 κεφαλαίων (=Stoglavn).

νικοῦ Πατριαρχείου καὶ ἐπισημαίνει τὴν λατινικὴν καὶ ἐν γένει δυτικὴν διείσδυσιν εἰς τὴν ρωσικὴν θεολογικὴν καὶ καθ' ὅλου σκέψιν, τέλος δὲ ἔγραψε κατὰ τῶν Ἑθνικῶν, τῶν Μωαμεθανῶν καὶ τῶν Ἰουδαίων⁹.

Ἀπὸ τῶν ἀρχῶν ἤδη τοῦ δευτέρου ἡμίσεος τοῦ 16ου αἰῶνος, ἤρξαντο συντασσόμενοι Βίοι τοῦ Ὁσίου Μαξίμου τοῦ Γραικοῦ ὑπὸ τὴν μορφήν ἐπιτόμων διηγήσεων.

Καί τοι δὲν εἶναι ἐπακριβῶς μεμαρτυρημένη ἡ ἡμέρα καὶ ὁ μὴν τοῦ θανάτου αὐτοῦ, ἀλλὰ καὶ δὲν φέρεται ὡς ἐπισήμως κανονισθεὶς ὑπὸ τῆς Ρωσικῆς Ἐκκλησίας, ἡ μνήμη αὐτοῦ ἐορτάζεται τῇ 21ῃ Ἰανουαρίου. Αἱ διάφοροι δὲ τοιχογραφίαι καὶ φορηταὶ εἰκόνες αὐτοῦ εἶναι γνωσταὶ ἐν Ρωσίᾳ ὑπὸ τὴν ἐπιγραφὴν: «Prepodobni Maxim Grec»¹⁰.

Τοσαῦτα περὶ τῆς προσωπικότητος Μαξίμου τοῦ Γραικοῦ, ἡ ὁποία «ἤσκησεν ἐπὶ αἰῶνας ἀποφασιστικὴν ἐπίδρασιν ἐν Ρωσίᾳ¹¹ καὶ ὅστις... ἐνθὲν ζήλω ἀποξενωθεὶς τῆς πατρίδος, μέτοικος ἐγένετο εἰς τὰς χώρας τὰς ρωσικὰς...»¹²

2. Ὁ Ἀθανάσιος Πατελλάρος (1597 - 1654) ἢ Πατελλάριος¹³, γνωστὸς ὡς μητροπολίτης Θεσσαλονίκης καὶ δις Πατριάρχης

9. Τὰ ἔργα Μαξίμου τοῦ Γραικοῦ ἐξεδόθησαν εἰς τὴν ἐκκλησιαστικοσλαβονικὴν γλῶσσαν ὑπὸ τῆς Θεολογικῆς Ἀκαδημίας τοῦ Καζάν τῷ 1895 καὶ 1910. Πρβλ. σχετικῶς καὶ E. Denisoff, Les éditions de Maxime le Grec, «Revue des Etudes Slaves», Paris, 21 (1944) 112-120.

10. Πρβλ. O. A. Belobrona, K voprossou ob ikonographij Maxima Greka, «Troudi Ordela Drevnorousskoj Literatouri», Μόσχα-Λένινγκραδ, XV (1958) 301-309.

11. B. Schultze, μνημ. ἔργον, σ. 311, παρὰ I. Op. Καλογήρου, μνημ. ἔργον σ. 3.

12. Γρ. Παπαμιχαήλ, μνημ. ἔργον, σ. 508. (Ἐκ τοῦ τροπαρίου τοῦ Ἁγίου).

13. Συνοπτικὴν βιβλιογραφίαν περὶ Ἀθανασίου Πατελλάρου δρᾶ: α) G. Hoffmann (S. J.), Griechische Patriarchen und Römische Papste: Untersuchungen und Texte, II 2: Patriar. Athanasios Patellaros. Seine Stellung zur Römischen Kirche [O.G.H., XIX₂ (1930) 201-208], Roma 1930, ἐνθα καὶ ἡ σχετικὴ βιβλιογραφία, σσ. 205-207. (Πρβλ. σύνοψιν τῆς μελέτης ὑπὸ Χρυσόστομου Παπαδοπούλου, («Θεολογία» (Ἀθηνῶν), Θ' (1931) 183-184. "Ὁρα ἐπίσης καὶ β) Α. Κ. Δημητρακοπούλου (Ἀρχιμ), Ὁρθόδοξος Ἑλλάς ἤτοι Περὶ Ἑλλήνων τῶν γραψάντων κατὰ Λατίνων καὶ περὶ τῶν συγγραμμάτων αὐτῶν, Ἐν Λειψία 1872, σσ. 152-153. γ) Μ. Γεδεών, Πατριαρχικοὶ Πίνακες, Ἐν Κωνσταντινουπόλει (1890), σσ. 559. 580-581. δ) J. Ilminkij, Sviatitel Afanassij III, Patriarch Konstantinopolskij Patelarij (Kiev 1915). ε) A. M. Ammann (S.J.) Athanase III Patellaros, Patriarche de Constantinople, ex-catholique et Saint Russe, «Revue des Etudes Slaves», Paris, 28 (1951) 7-16. στ) Κ. Δ. Μέρτζιου, Μνημεῖα Μακεδονικῆς Ἱστορίας, ἐκδ. Ἐταιρεία Μακεδονικῶν Σπουδῶν, Θεσσαλονίκη 1947, σσ. 182-183, 505-511. ζ) Τ. Γριτσοπούλου, Κύριλλος Γ' Σπανδός, ὁ ἐπιβάτης τοῦ Οἰκουμενικοῦ Ἐθρόνου, «Θεολογία» (Ἀθηνῶν), ΚΘ' (1958) 100 κ. ἐξ. η) Τ. οὔ αὐτοῦ, Ἀθανάσιος Γ' ὁ Πατελλάριος, «Θρησκευτικὴ καὶ Ἠθικὴ Ἑγκυκλοπαίδεια» Ἀθῆναι, 1 (1962), 518-520. θ) Ν. Θ. Τωμαδάκης, Νέαι εἰδήσεις περὶ τῆς Ἐκκλησίας τῆς Κρήτης, «Μνημοσύνη» (Ἀθῆναι), 1 (1967), 32-40.

Κωνσταντινουπόλεως, δὲν ἐπαιδεύθη εἰς Ἰταλίαν, ὡς Μάξιμος ὁ Γραικός, ἀλλὰ αἱ σπουδαὶ τοῦ ἀδελφοῦ του Εὐσταθίου, τῶν δύο ἀνεψιῶν του Λαυρεντίου καὶ Γεωργίου, τὸ γενεαλογικὸν δένδρον τῆς οἰκογενείας του καὶ αἱ σχέσεις μάλιστα αὐτοῦ μετὰ τῆς Ἰταλίας, μᾶς ἐπιτρέπουν, νομίζω, νὰ τὸν κατατάξωμεν εἰς τὴν οἰκογένειαν τῶν ἐν Ἰταλίᾳ παιδευθέντων.

Ἐγεννήθη εἰς τὸ Ρέθυμνον καὶ ἐκάρη μοναχὸς εἰς τὸ ἐκεῖ Σιναΐτικὸν μετόχιον. Τῷ 1620 ἀνέρχεται εἰς τὸν μητροπολιτικὸν θρόνον τῆς Θεσσαλονίκης καὶ τῷ 1634, ἐξορισθέντος εἰς Ρόδον τοῦ Κυρίλλου Λουκάρεως καὶ μετὰ τὴν πρώτην πατριαρχίαν Κυρίλλου Β' τοῦ Κονταρῆ, ὁ Ἀθανάσιος Πατελλάρος ἀνέρχεται τὸ πρῶτον καὶ ἐπ' ὀλίγας, ἀλλ' ἄγνωστον πόσας, ἡμέρας εἰς τὸν Πατριαρχικὸν θρόνον τῆς Κωνσταντινουπόλεως, τῇ βοηθείᾳ τῶν ἐν Κωνσταντινουπόλει Ἰησουϊτῶν. Ἐξορισθεὶς εἰς Ζάκυνθον μεταβαίνει διαδοχικῶς εἰς Ἀγκῶνα, Βενετίαν, Ραγούζαν καὶ Κέρκυραν. Ζητεῖ συνεχῶς νὰ μεταβῇ εἰς Ρώμην, πρὸς αἴτησιν βοηθείας ἐναντίον τῶν Πατριαρχῶν Κυρίλλου Λουκάρεως καὶ Κυρίλλου Κονταρῆ. Εἰς μάτην ἐνεργεῖ καὶ ἐκ Κωνσταντινουπόλεως, μετὰ παραμονὴν εἰς Θεσσαλονίκην καὶ Ἁγίον Ὄρος, τὴν ἐκδιώξιν τοῦ Πατριάρχου Κυρίλλου Κονταρῆ, τῷ 1639, τῷ 1643 μεταβαίνει εἰς Μολδαβίαν¹⁴ καὶ τῷ 1652, τῇ βοηθείᾳ τοῦ ἡγεμόνος Μολδοβλαχίας Βασιλείου, ἀνέρχεται τὸ δεύτερον εἰς τὸν Πατριαρχ. Θρόνον τῆς Κωνσταντινουπόλεως διὰ τεσσαράκοντα μόνον ἡμέρας. Τὴν ἡμέραν τῆς ἐκπτώσεως ἐκ τοῦ Πατριαρχικοῦ Θρόνου (30 Ἰουνίου 1652, ἑορτὴν τῶν Ἁγίων Ἀποστόλων) ἐκφωνεῖ λόγον ἐπὶ τοῦ χωρίου «Σὺ εἶ Πέτρος καὶ ἐπὶ ταύτῃ τῇ πέτρᾳ οἰκοδομήσω μου τὴν Ἐκκλησίαν», ὅπου ὁ Ἀθανάσιος ὑποστηρίζει ὅτι οἱ λόγοι οὗτοι τοῦ Σωτῆρος δὲν ἀπευθύνονται μόνον εἰς τὸν Ἀπόστολον Πέτρον ἀλλὰ καὶ εἰς τοὺς λοιποὺς Ἀποστόλους. Ἐναντίον του συνέγραψεν εἰδικὴν πραγματείαν Ἀθανάσιος ὁ Ρήτωρ, ἐπιγραφομένην «Ἀντιπατελλάρος»¹⁵. Ἀργότερον ὁ Ἀθανάσιος Πα-

14. Διέμεινε ἐν Ἰασίῳ, ἔνθα καὶ συνέγραψε ἐγκώμιον εἰς ἠρωελεγειακοὺς στίχους, εἰς τὸν ἡγεμόνα τῆς Μολδοβλαχίας Βασιλεῖον Λούπου (1634-1654), Πρβλ. ἐκδ. ὑπὸ Α. Παπαδοπούλου - Κεραμέως, Ἀθανασίου Πατελλάρου στίχοι ἠρωελεγεῖοι Βασιλείῳ βοεβόδα Μολδοβλαχίας, Ἐν Βουκουρεστίῳ 1909. (Eudoxiu de Hurmuzaki, τόμος 13ος). Μετέφρασε καὶ τὸ Ψαλτήριον εἰς νέαν ἐλληνικὴν γλῶσσαν. Πρβλ. Σ. Λάμπρου, Κατάλογος τῶν ἐν ταῖς βιβλιοθ. τοῦ Ἁγ. Ὄρους ἑλλ. κωδίκων, τ. 2, σ. 186, κωδ. 627 Μονῆς Ἰβήρων.

15. Ἀθανασίου Ρήτορος Ἱερέως τοῦ Βυζαντίου, Ἀντιπατελλάρος. Ἐπιστολὴ περὶ ἐνώσεως τῶν Ἐκκλησιῶν πρὸς τοὺς Πατριάρχας τῆς Ἀλεξανδρείας καὶ τῶν Ἱεροσολύμων. Συντετηγμένος Ἀντικαμπανέλλας. D. Athanasii Rhetoris Presbyteri Byzantini, Antipatellarus. Epistola de unione Ecclesiarum ad Alexandrinum et Hierosolymorum Patriarchas. Anticampanella in Compendium redactus, Parisiis, Ex Typis Iuliani Jacquin, via Latomorum, propre Sorbonam, M. DC. LV. (=1655), Cum Approbatione, (Ὄρα: E. Legrand, Bibliographie ou description raisonnée des ouvrages publiés par des Grecs au Dix-septième siècle, t. deuxième, Paris 1894, p. 82, n 414).

τελλάρος μεταβαίνει εις Ρωσίαν, μέσῳ Ούκρανίας, ὅπου ἐγένετο δεκτὸς ὑπὸ τοῦ Τσάρου Ἀλεξίου. Ἀπέθανεν εἰς τὴν μονὴν Λούμπνη τῆς Ούκρανίας τῇ 5 Ἀπριλίου 1654.

Ὁ Ἀθανάσιος Πατελλάρος δὲν ἐγεννήθη ΡΚαθολικός, οὔτε καὶ ἐγένετο ΡΚαθολικός καὶ ὅτε ἀκόμη ὁ ἀδελφός του Εὐστάθιος καὶ ἀργότερον οἱ υἱοὶ τοῦ Εὐσταθίου καὶ ἀνεψιοὶ τοῦ Ἀθανασίου, Λαυρέντιος καὶ Γεώργιος, ἐσπούδαζον εἰς τὸ ἐν Ρώμῃ κολλέγιον τοῦ Ἁγίου Ἀθανασίου. "Ὅτε ἐξωρίσθη εἰς Ζάκυνθον ἀέζωτερικῶς ἐφάνη ἀποδεχθεὶς τὴν λατινικὴν πίστιν"¹⁶. Γεγονὸς τυγχάνει ὅτι ὑπέγραψεν ὁμολογίαν πίστεως ἐν Ἀγκῶνι, ἐξ οὗ πολλοὶ ΡΚαθολικοὶ ἐρευνῆται τὸν ὀνομάζουσαν «ΡΚαθολικὸν»¹⁷. Ὁ προαναφερθεὶς ὁμῶς λόγος τοῦ Ἀθανασίου ἐπὶ τοῦ χωρίου: «Σὺ εἶ Πέτρος κλπ.» θὰ ἤμποροῦσε νὰ θεωρηθῇ καὶ ὡς ἔνδειξις μετανοίας αὐτοῦ, ἀλλὰ καὶ ὡς ἀπόδειξις παραμονῆς αὐτοῦ ἐν τῇ Ὁρθόδοξῳ πίστει¹⁸. Δὲν ἐπιδέχεται ἀμφισβήτησιν τὸ γεγονός ὅτι ὁ Ἀθανάσιος Πατελλάρος ἐσκανδάλισε τὸ πλήρωμα τῆς Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας μὲ τὰς πράξεις του, ἀλλὰ θὰ πρέπει νὰ τὸν ἐξετάσωμεν εἰς τὴν ἐποχὴν αὐτοῦ, δηλ. ὑπὸ τὸ πρῶσμα ὅτι τὸν 16ον καὶ 17ον αἰῶνα διάφορα ἦσαν τὰ κριτήρια ὑπογραφῆς μιᾶς ὁμολογίας ἀπὸ τὰ κριτήρια τοῦ 20οῦ αἰῶνος. Πολλοὶ βιογράφοι αὐτοῦ τὸν ἐξήτασαν ὑπὸ τὸ πρῶσμα τοῦ ἀρριβισμού του. Πάντες σχεδὸν στηρίζονται εἰς τὰς κατηγορίας τοῦ Κυρίλλου Πατρέως¹⁹, ἀλλὰ ἐκτὸς τοῦ ἀρριβισμού τοῦ Ἀθανασίου Πατελλάρου, μήπως θὰ πρέπει νὰ τὸν ἐξετάσωμεν ὡς ὄντα εἰς τὸ στρατόπεδον τῶν ἀντιλουκαρείων; Διότι γράφων καὶ ἐκλιπαρῶν βοήθειαν ἐκ Ρώμης, τὸν μὲν Κύριλλον Λούκαριν ὠνόμαζεν αἰρετικὸν καλβινιστὴν, τὸν δὲ Κύριλλον Κονταρῆν μοιχὸν τοῦ Πατριαρχικοῦ Θρόνου²⁰. Ὁ Ἀθανάσιος Πατελλάρος παρεσύρθη ὑπὸ τῶν Ἰησοιτῶν τῆς Κωνσταντινουπόλεως εἰς τὸ στρατόπεδον τῶν ἀντιλουκαρείων. Ἰσως καὶ ἐνσυνειδήτως νὰ ἐπίστευε ὅτι ἐπραττε ὀρθῶς, ζητῶν τὴν βοήθειαν τῆς Ρώμης διὰ τὴν ἀνάρρησιν αὐτοῦ εἰς τὸν Πατριαρχικὸν Θρόνον τῆς Κωνσταντινουπόλεως. Ὁ Ἀθανάσιος Πατελλάρος διεδραμάτισε μὲν δευτερεύον-

16. Χρυσοστόμου Παπαδοπούλου μνημ. ἔργ. σ. 183.

17. Πρβλ. καὶ τὸ μνημ. ἔργον τοῦ Ἰησοῦτου καθηγητοῦ Α. Μ. Α m m a n n, Athanase III Patellaros, Patriarche de Constantinople, Ex-Catholique et Saint Russe, «Revue des Etudes Slaves», Paris 28 (1951) 7-16.

18. Τὰ ἀνωτέρω μαρτυρεῖ δικαίως καὶ ὁ Α. Μ. Α m m a n n, Ἐνθ. ἀνωτ. σ. 14.

19. Πρβλ. «Ἁ θ ἡ ν α ι ο ν» Στ' (1777) 36 κ. ἐξ. καὶ 666 κ. ἐξ. π α ρ ἂ Τ. Γ ρ ι τ σ ο π ο ὑ λ ο υ, Ἀθανάσιος ὁ Γ' ὁ Πατελλάριος, Ἐνθ. ἀνωτ., σ. 519 καὶ 520.

20. «...ἐπειδὴ περ ὁ μὲν Λουκαροκύριλλος ἀρριδηλός ἐστιν αἰρετικοκαλβίνος ὡς τὰ ἐκτιθέμενα αὐτῷ κεφάλαια στηλιτεύουσι τοῖς πᾶσιν. Ὁ δὲ νῦν ἐν τῷ θρόνῳ Βερροίας Κύριλλος ἀθέσμως καὶ παρὰ κανόνας τὴν ἐμὴν ἐπιμοιχεύεται σύνευνον, ἴσταται τῷ ἐμῷ θρόνῳ καὶ φέρει τὴν ἐμὴν βακτηρίαν καὶ τὰ ἐμὰ διασπαράττει λογικὰ πρόβατα...», ἔγραφε τὸν Μάιον 1636 ἐκ Ραγούζης πρὸς τὴν Congregatio de Propaganda Fide. Πρβλ. G. H o f f m a n n, μνημ. ἔργον, σ. 256.

τα ρόλον κατὰ τὸν 17ον αἰῶνα²¹, ἀλλὰ ὑπῆρξεν ἐξ ἐκείνων οἵτινες, τὴν ἐποχὴν του, ἐπίστευον ὅτι θὰ εὕρισκον ὑποστήριξιν ἐκ μέρους τῆς ΡΚαθολικῆς Ἐκκλησίας πρὸς ἀντίκρουσιν τοῦ καλβινισμοῦ²².

Τῷ 1662, πορευόμενος πρὸς τὴν Μόσχαν, ὁ Παῖσιος Λιγαρίδης παραμένει εἰς τὴν μονὴν τῆς Λούμπνης. Ἡμέραν τινά, ἀναφέρει ὁ Λιγαρίδης πρὸς τοὺς μοναχοὺς τῆς μονῆς ὅτι εἶδε καθ' ὕπνον τὸν ἀποθανόντα Πατριάρχη καὶ ὅτι ἤθελε νὰ προσκυνήσῃ τὸ λείψανόν του. Ἠνοίχθη ὁ τάφος καὶ εὐρέθη ἀκέραιον τὸ σῶμα τοῦ ἀποθανόντος²³. Τὸ γεγονός τοῦτο καὶ μόνον ἤρκει διὰ τὴν ἁγιοποίησιν τοῦ Ἀθανασίου. Τὸ αὐτὸ ἐπεβεβαίωσαν περὶ τῆς ἀγιότητός του καὶ τὰ μέλη τῆς ἐκ Μόσχας ἀποστολῆς πρὸς ἔλεγχον, ὅτε ἐπεσεκέφθησαν τὴν μονὴν τῆς Λούμπνης τῷ 1672.

Εἰς τὰ ἐκκλησιαστικοσλαβονικὰ μηναιᾶ τῆς Ρωσικῆς Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας ἐορτάζεται τῇ 24ῃ Ὀκτωβρίου.

3. Τὸ περιβάλλον ὅπου ἔζησαν πρὸ τοῦ θανάτου των οἱ δύο ἀναφερθέντες ἅγιοι δὲν διέκειτο εὐμενῶς πρὸς τὴν Ρώμην (παρ' ὅλην τὴν ἐπίδρασιν τὴν ὁποίαν ἤσκει ἡ ΡΚαθολικὴ θεολογικὴ σκέψις). Ἐν τούτοις ὅμως τόσον Μάξιμος ὁ Γραικὸς ὅσον καὶ ὁ Ἀθανάσιος Πατελλάρος τιμῶνται ὡς ἅγιοι ἔχι εἰς τὴν δικαιοδοσίαν τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου, ἀλλὰ ὁ μὲν πρῶτος διότι προσεφέρθη ὀλοκαύτωμα εἰς τὴν ἀναμόρφωσιν τῆς Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας ἐν Ρωσίᾳ, ὁ δὲ δεῦτερος διότι εὐρέθη τὸ λείψανον αὐτοῦ ἀκέραιον 8 ἔτη μετὰ τὴν ταφήν του εἰς περιοχὴν καὶ δικαιοδοσίαν τοῦ Πατριαρχείου Μόσχας.

21. Πρβλ. A. M. A m m a n n, "Ενθ. ἀνωτ. σ. 16.

22. «... ὁ ἀσθενῶν, ὅποι ἂν τὴν ρῶσιν δύναιτο, καταφεύγει. "Ὅθεν δι' ἐμοῦ ἡ ἀνατολικὴ ἐκκλησία ἀσθενοῦσα πρὸς τὸν μακαριώτατον ἀνατρέχει ἄκρον ἀρχιερέα καὶ πρὸς ὑμᾶς τὴν ἁγίαν αὐτοῦ πᾶσαν καὶ ἱερὰν σύνοδον, ὅπως παραψυχὴν εὐρη καὶ τῶν δεινῶν ἀπαλλαγὴν, πρὸς τοῦ ἐς τὸ παντελὲς καταβαπτισθῆναι ὑπὸ τῶν ἀντικειμένων...», ἔγραφε τὴν 23ην Σεπτεμβρίου 1635 ἐξ Ἀγκῶνος πρὸς τὴν Congregatio de Propaganda Fide. Πρβλ. G. H o f f m a n n, μνημ. ἔργον, σ. 230. Ἐν τῷ μεταξὺ εἰς τὰς συνεχεῖς ἐξ Ἀγκῶνος αἰτήσεις τοῦ Ἀθανασίου, ἡ Congregatio de Propaganda Fide δὲν ἐγνώριζε τί νὰ ἀπαντήσῃ. Ἰδοὺ τί ἀναφέρει χαρακτηριστικῶς ὁ A. M. A m m a n n, ἐν τῷ μνημ. ἔργῳ, σ. 10: «...il est hors de doute que la préparation de cette reponse mit la Curie dans une grande perplexité. Depuis le concile de Florence. jamais un Patriarche byzantin n'avait plus demandé le secours de la papauté. D' ailleurs, pour l' Eglise catholique, il existait déjà un Patriarche de Constatinople: Ascanio Gesualdo (1618-1638), lequel, il est vrai, était en même temps archevêque de Bari. Ce personnage n' était donc sans doute reconnu à Rome que comme Patriarche en titre, mais alors la distinction entre Patriarche résident et Patriarche en titre n' était pas encore clairement établie. Et, en admettant même que Gesualdo ait été réellement reconnu comme Patriarche résident, il n' est pas sûr que l' on sût au juste si sa juridiction s' étendait seulement aux Latins de Constantinople ou à tous les chrétiens établis dans cette ville...»

23. I., I l m i n s k i j, μνημ. ἔργον σ. 130 κ. ἐξ.

Οί αναφερθέντες άγιοι εΐχον πολλάς σχέσεις με την Ίταλίαν και γενικώς την λατινικήν παιδείαν, αλλά και τὰ ρεύματα τῶν ιδεῶν τῆς Δύσεως. Τίποτε ὅμως δὲν ἠμπόδισε νὰ ἀνακηρυθοῦν άγιοι εἰς τὴν Ρωσίαν.

Τὰ σχίσματα, αἱ ἀποστάσεις, τὰ αὐτοκέφαλα και γενικῶς ἡ ἀνεξάρτητος ζωὴ τῆς μιᾶς Ἐκκλησίας ἀπὸ τὴν ἄλλην δὲν δύνανται νὰ ἐμποδίσουν τὴν ἐπικοινωνίαν των, ἰδίως ἐπὶ θεμάτων πνευματικότητος²⁴.

24. Ἡ ἐπικοινωνία π.χ. μεταξύ Ὁρθοδόξου και ΡΚαθολικῆς Ἐκκλησίας συνεχίσθη και μετὰ τὸ σχίσμα τῶν δύο Ἐκκλησιῶν (1054). Πρὸβλ. σχετικῶς Fr. DvorNIK., *Les bénédictins et la christianisation de la Russie*, «L' Eglise et les Eglises», v.I, Chevetogne 1955, σσ. 323-349 και Dom. Jean Leclercq, O.S.B. *Les relations entre le monachisme oriental et le monachisme occidental dans le haut moyen âge*, «Millénaire du Mont-Athos», v. II, Chevetogne 1964, σσ. 49-80.